

ГЕРМЕНЕВТИКА МОРАЛІ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

HERMENEUTICS OF MORALITY TODAY'S YOUNG PEOPLE

У статті аналізуються особливості розуміння моральних категорій у сучасної молоді, розглядається структура системи їх моральних цінностей. Проаналізовані підходи до класифікації основних компонентів моральної свідомості. Уточнена семантика понять: «мораль», «моральність», моральна свідомість та «етика», виділені компоненти моральної свідомості: когнітивний, емоційний, ціннісний, поведінковий. На підставі аналізу філософських і психологічних досліджень визначена важливість дослідження саме ціннісного компоненту моральної свідомості. Емпіричне дослідження герменевтики моралі виявило, що молодь в цілому розуміє суть і структуру моралі, має уявлення про основні компоненти моральної свідомості, які приводяться в наукових дослідженнях, але сприймає мораль як абстрактну систему, без емоційного залучення. На основі опитування осіб юнацького віку було виділено 12 класів понять, які пояснюють сутність моралі, а також 16 моральних категорій. Лідуючою позицією серед них займає поняття добра і зла, а також справедливості, також молодь прагне мати свободу, вказує совість в якості важливої категорії. Серед менш поширених виділяються честь і гідність, вольові якості на кшталт відваги, відповідальності і патріотизму. Молодь не керується у поведінці релігійними цінностями. Також були проаналізовані окремі якості, які складають структури моральності і моральної свідомості. Серед них визначені пари понять протилежних за змістом і окремі позитивні і негативні характеристики. Частіше за інших зустрічаються: доброта-агресія, ворожість, чесність-брехливість, співчуття-байдужість, тактовність-грубість, щедрість-жадібність, безкорисливість-корисливість, альтруїзм-егоїзм. В структурі моральної свідомості осіб юнацького віку представлені норми і цінності, які свідчать про невисокий рівень морального розвитку, коли моральні норми недостатньо усвідомлюються, а контроль за їх дотриманням покладається на суспільство, що свідчить про недостатню моральну зрілість більшості опитаних.

Ключові слова: етика, мораль, моральність, моральна категорія, моральна свідомість, цінності.

In the article we have analyzed the understanding of moral categories by today's young people, and we've describe a system of their moral values. We've also investigated the classification of main components of moral consciousness. The semantic of the concepts "moral", "morality", "moral consciousness", "ethic" have been refined, the components of moral consciousness have been allocated. They are cognitive, emotional, values, behavioral. The analysis of philosophical and psychological investigations determines importance of researching the values component of moral consciousness. Empirical investigation of moral hermeneutic revealed that young people understand the substance and structure of moral and the basic components of moral consciousness in scientific investigations but perceive a moral as some abstract system without emotionally involved. On the base the survey of young people we've highlighted 12 components of concepts, which explain the moral substance and 16 moral categories. The term "Good", "Evil" and "Justice" hold a leading position among them, and young people seek to have freedom and call a conscience as the most main category. The less common categories are honor and dignity, volitional qualities as courage, responsibility, and patriotism. Young people are not guided by religion values. We've also analyzed separate characteristics, which constitute the structure of morality and moral consciousness. We've selected a couples of terms, which have the opposite sense, and positive and negative characteristics. There are more such categories as kindness-aggression, honesty-falseness, empathy-indifference, tact-rudeness, generosity-greed, selfishness, unselfishness, altruism-egoism. There are norms and values on low level of moral development in the moral consciousness when the moral norms are not conscious. And monitoring compliance with them are responsible for society indicating the maturity of the respondents.

Key words: ethic, morality, moral consciousness, moral category, moral values.

УДК 159.95
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.37.5>

Васюк К.М.
к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

Мораль є одним з компонентів стабільності суспільства, бо саме вона змушує людину дотримуватись правил «суспільного договору», створюючи відносно стабільне і безпечне середовище для існування кожного. Практично всі дослідники моралі – філософи, педагоги, соціологи і психологи – вважали, що витоки моралі в сім'ї, формування її закладається з дитинства. В той же час динамічний розвиток моральної свідомості не припиняється все життя. Так, відомий педагог В. Сухомлинський вважав, що шкільний вік є самим оптимальним періодом формування головних уявлень про мораль: гідність, добро, красу, любов тощо.

Соціальний характер моралі підкреслюється особливо чітко. О. Титарчук вважає, що

поза суспільством вона не існує, тому що це продукт колективної роботи великої соціальної групи [9]. Мораль формує особистісні якості, сукупність яких називається «моральністю». Уявлення людини про добро і зло у загальному вимірі, її рефлексія щодо власних вчинків і поведінки інших відбувається у структурі моральної свідомості. Загально відомо, що відображенням свідомості у зовнішньому світі є мовлення. Це один з небагатьох інструментів (крім тестових методик) дослідження цього феномену. Основні компоненти свідомості, особливо когнітивні, які і складають основу моральних уявлень людини, можуть бути виражені словесно, у її міркуваннях, висловах, оцінках, роздумах тощо. В цьому ключі дослідник

має справу з категорією смислів особистості, тобто тих феноменів свідомості, які уособлюють уявлення і ставлення людини до певних явищ дійсності, її суб'єктивну інтерпретацію цих явищ, тобто герменевтику даної категорії.

Як зазначає І.Д. Бех, в теперішньому суспільстві про мораль говорять саме в контексті оцінки поведінки молодого покоління, в основному в негативному сенсі (вживання наркотиків, розпусний спосіб життя, неповага старших) [1].

Основною метою нашого дослідження є дослідження герменевтики, тобто інтерпретації поняття «мораль» і окремих споріднених понять у свідомості осіб юнацького віку, оскільки цей вік є крайнім етапом, коли моральна свідомість досить гнучка для впливів, коли завершується її формування, і в той же час вже досягнута певна особистісна цілісність, здатність до рефлексії.

Гострота проблеми моралі з роками не зменшується, і велика кількість досліджень, в тому числі і крос-культурних, часто призводить до термінологічної плутанини. В контексті досліджень саме значень і смислів, точність термінології набуває особливої актуальності. Досить часто мораль ототожнюють з поняттям «моральність» або «етика». Одразу відзначимо, що етика – це назва науки як розділу філософії, яка містить основні суспільні норми поведінки. Звичайно, ці норми також не являються вічними, а мають свою динаміку в залежності від зрілості суспільства, національних традицій та кризових подій.

Мораль – це сукупність реальних норм, які існують в суспільстві в усній формі, без надання їм юридичного статусу, але розділяються (а не просто відомі) більшістю членів спільноти.

Моральність же – це особистісна риса, яка спонукає людину дотримуватися моральних принципів і нормі в разі їх порушення відчувати докори сумління.

Також в структуру моралі включають також і ціннісну складову, так Р. Павелків визначає мораль як форму суспільної свідомості, що здійснює регуляцію поведінки за допомогою суворо фіксованих норм, зовнішнього психологічного примусу і контролю, групових критеріїв, громадської думки.

Моральність же визначається як система ціннісних орієнтацій, нормативних вимог і способів формування людини.

Моральна свідомість є уособленням міри асиміляції людиною моралі суспільної і в той же час є дуже близьким феноменом саме моральності, однак саме моральна свідомість є підґрунтям моральної поведінки. Щодо процесу розвитку моральної свідомості, то Р.Г. Апресян виділяє 2 парадигмальні позиції [5].

Одна з них визначається як *соціально-іманентна*, згідно з якою мораль розглядається як

суто соціальний феномен, мораль трактується як така, що існує лише соціумі і забезпечує нагальні потреби існування соціальних систем. Мораль також містить не тільки ціннісну, але і когнітивну складову, якої дитина навчається в процесі соціалізації в різних соціальних інститутах.

Соціально трансцендентна парадигмальна позиція трактує мораль як більш духовне явище, яке виражає практично божественну природу людини, оскільки і притаманна тільки людині. Мораль одухотворює нас і дає змогу духовно розвиватись, що не властиве іншим живим істотам. Цей підхід більше характерний для ідеалістичних течій філософії.

Таким чином А.Ю. Морозов виділяє такі структурні компоненти моральної поведінки:

1. Когнітивний – включає моральні уявлення, категорії, тобто знання.

2. Світоглядний – моральні переконання, ціннісні орієнтації, ставлення до моральних аспектів, інтерес до моралі і духовного розвитку.

3. Емоційний – моральні почуття на кшталт докорів сумління, почуття провини, сорому, вершинних переживань, патріотизму тощо.

4. Поведінковий – це реальні вчинки людини згідно або всупереч загальноприйнятим моральним нормам [4].

Основним регулятором моральної поведінки, на думку А. Молодиченко виступає совість [2]. Вона контролює дотримання моральних норм як уособлення соціальної інституції. В науковій літературі визначається як особиста форма емоційно-морального контролю. Це різновид внутрішнього контролю, тому що зовнішній контроль базується в основному на страху або соромі.

Згідно з С. Рик, основні складові моральної свідомості – це цінності, які знаходять відображення і в поведінці особистості і в її мовленні, тобто вербальних оціночних судженнях. Звичайно, ми можемо стикатись з випадками нещирості при опитуваннях, але окремі моральні установки, цінності настільки звичні людині, що вона сприймає їх як належне і досить вільно озвучує в опитуваннях. Важливість цієї інформації важко переоцінити, тому що саме цінності є основою вибору перед реалізацією вчинку [7].

Дослідник А. Рубан також вважає, що моральна свідомість пов'язана з формуванням світоглядних цінностей, вона є духовною по своїй суті і слугує певним орієнтиром в життєвих виборах. Навіть в політичних поглядах людина проєкує власні моральні норми [8]. Моральний ідеал – це не просто симпатичний персонаж, а образ, що максимально повно відображає наші переконання в плані моральної поведінки, таким чином ми ставимо себе на його місце. Його риси – це своєрідні критерії для діагностики себе і оточуючих.

Дослідниця з соціології Т. Момот, вслід за І. Коном, виділяє чотири види морально-ціннісних орієнтацій у сучасній молоді:

- традиційні – включають добро, справедливність, чесність тощо;
- християнські – духовність, самопожертва, любов, безкорисливість тощо;
- радянські – мають переважно колективістські ідеї, наприклад, патріотизм, самовідданість, відвага, альтруїзм (як антонім егоїзму), почуття обов'язку, законслухняність, працьовитість, тощо;
- західні – уособлюють ідеї рівності, демократичності, наприклад, рівність, справедливість, толерантність [3].

Ще одна класифікація І. Турко, розділяє цінності на:

- абсолютно вічні – універсальні, які мають необмежену сферу застосування і не залежать від культури та традицій певного соціуму (добро, правда, любов, справедливість);
- національні – є важливими для певної культури, нації і можуть досить сильно відрізнятися (національна гідність, патріотизм);
- громадянські цінності – прийняті в цивілізованих, демократичних суспільствах, що відрізняє їх від примітивних, первісних суспільств (обов'язок, толерантність, рівні права, законслухняність);
- сімейні цінності – є основа життєдіяльності сім'ї (подружня вірність, любов, повага);
- цінності особисті – це те, що є важливим для окремої людини, і не обов'язково вони мають співпадати із загальноприйнятими у суспільстві (наприклад, саморозвиток, багатство, кар'єра) [10].

Нашою основною метою було виявлення системи уявлень про мораль у сучасній молоді через трактування окремих моральних категорій і явищ. Було здійснене опитування осіб юнацького віку від 18 до 22 років у кількості 147 здобувачів Донецького національного університету імені Василя Стуса. Опитування проводилось за допомогою анкетування. Воно включало в себе такі параметри для оцінювання:

- визначення загального уявлення молоді про мораль як філософсько-психологічну категорію;

- коло понять, явищ, які складають мораль;
- виділення ознак високomorальної особистості (Моральний Герой);
- виділення ознак аморальної особистості (Моральний Антигерой).

Результати дослідження показали, що існує певне розмаїття уявлень про сутність моралі, але в цілому в юнацькому віці практично не зустрічаються конкретні образи як тотожність моралі, а вона сприймається в абстрактному вимірі. Основні результати можна побачити в таблиці 1.

За результатами, представленими в таблиці 1, можна зробити висновок про досить високий рівень здатності опитуваних до формування визначень і розуміння суті моралі. Серед основних трактовок моралі чітко окреслюються декілька змістовно різних позицій. По-перше, мораль розуміється як система, набір, сукупність норм і правил. Така позиція відображає уявлення про мораль як про незалежну від самого суб'єкта систему, що є в більшій мірі контролюючою інстанцією, тобто опитуваним вона сприймається як перелік правил, що були розроблені іншими, але можуть прийматися (або ні) самим індивідом. Таких відповідей значна кількість – 38,5 %. Робимо висновок, що практично третина опитаних ставиться до моралі дещо формально, відсторонено, не переймається цим особисто або вважає, що не може впливати на дані норми. Ці відповідає досить низьким рівням морального розвитку за Л. Кольбергом, коли моральна поведінка контролюється страхом покарання або персональною вигодою для особистості: вигідно – буду дотримуватись правил, не вигідно – нехтуватиму ними.

До цієї категорії можна віднести і відповіді 6,8%, які вбачають мораль як регулятор поведінки, тобто знову ж таки використовує санкції і своєрідні покарання за недотримання вимог.

Майже 7% опитаних розуміють мораль ще більш абстрактно, як набір принципів і ідей без конкретизації або запоруку існування в соціумі. До речі, соціальний характер моралі підкреслюється у більшості відповідей.

Ціннісні аспекти моралі підкреслені у 17% опитаних. Це вже більш суб'єктивне уявлення

Таблиця 1

Основні категорії визначення моралі за результатами опитування осіб юнацького віку (%)

Назва категорії	(%)	Назва категорії	(%)
Неписані правила поведінки	9,5	Дотримання етичних принципів	4,2
Система норм і правил (умовних)	29	Бар'єр, що стримує від поганих вчинків, регулятор поведінки	6,8
Система уявлень і цінностей	17	Синонім совісті	1,4
Духовні уявлення, стани душі	4,8	Гуманізм, милосердя	9,5
Розуміння хорошого і поганого	8,3	Внутрішні переконання	2,7
Набір принципів і ідей	3,4	Запорука існування в соціумі	3,4

про мораль, коли моральні норми сприймаються як особисті цінності. Також дуже малий відсоток (8,3%) сприймає мораль як щось конкретне, зводить її до розуміння лише добра і зла. Вважаємо, це є доказом досить зрілих уявлень молоді про мораль, коли вона вже втрачає надмірну конкретність, а сприймається ширше.

Загалом 14,3% опитаних сприймають мораль в контексті духовності, релігійних переконань, гуманізму і милосердя. Це вже демонструє спрямованість особистості на інших, готовність допомогти, бути соціально корисним, можливо, навіть схильність до самопожертви, що відповідає значно вищим рівням морального розвитку. Сюди ж можна віднести і ототожнення моралі із совістю, але такий пункт зустрічався дуже мало, у 1,4% опитаних. На нашу думку, така відповідь співвідноситься з рівнем 4 за шкалою Л. Кольберга, де основним регулятором моральної поведінки є совість, яка є суспільним утворенням, але контроль над діями людини переходить до свідомості конкретної людини. В цьому випадку вже не потрібні зовнішні контролери, як то батьки, вчителі, соціум в цілому, санкції і покарання, особистість сама контролює відповідність своїх вчинків моральним нормам.

В цілому, результати нашого дослідження збігаються з даними Л. Кольберга про те, що такого рівня морального розвитку досягає дуже незначна частина людства. Останні 2,7% опитаних ототожнюють мораль з власними переконаннями, що є найвищим рівнем морального розвитку за Л. Кольбергом, коли особистість відкидає загальні норми і орієнтується тільки на суб'єктивні переконання, але деталізації, які саме є ці переконання в нашому дослідженні не проводились [1].

На другому етапі дослідження були встановлені конкретні категорії, які складають зміст поняття «мораль». Дані представлені у таблиці 2.

Як бачимо з таблиці 2, деякі моральні категорії досить стандартні і мають значну представленість у свідомості опитуваних, але тра-

пляються і ті, які є досить рідкісними. Найвищу популярність має категорія «Добро і зло», тобто оцінка морального є радикальною і узагальненою, базується на загально відомих образах, вічних темах. До речі, в дослідженнях багатьох філософів Добро виступає як універсальна філософська категорія, яка включає в себе всі інші більш конкретні поняття.

Також часто зустрічаються категорії «Справедливість», «Любов» і «Свобода». Звичайно, уявлення про справедливість досить суб'єктивне, але розуміння, що етичні принципи мають ґрунтуватися на засадах справедливості, виражене у більш, ніж половини опитаних. Майже половина опитаних вважає позитивні взаєностосунки основою моралі, зокрема любов до людей в її широкому розумінні є досить поширеною. Також молодь достатньо виражено цінує свободу, вірогідно, це прояв вікової особливості – тенденції до емансипації.

Також 17% опитаних важливим компонентом моралі вважають сором і совість, тобто суспільно залежні категорії. В цілому ці принципи використовуються для самоконтролю моральної поведінки за відсутності зовнішнього контролю і вважаються індикаторами досить високого рівня морального розвитку. В середньому 6-8 % набирають такі категорії, як «Честь», «Гідність», «Патріотизм». Це теж соціально значущі феномени, але якщо честь і гідність більш персональні, то патріотизм є суспільно значущим почуттям, притаманним досить високо розвиненим в духовному плані особистостям. Як бачимо, ці феномени не мають високого відсотку представленості в моральній свідомості молоді, але згідно з пірамідою потреб А. Маслоу, подібні мотиви є досить рідкісними і керується ними незначна частка населення. Мало виражена частота згадування категорій «Відвага» та «стриманість», які виражають вольові якості.

На думку А. Рубана, альтруїзм, совість сором є показниками морально зрілої особистості, яка здатна контролювати і оцінювати свої вчинки не тільки при нагадуванні сторонніх осіб, але і орієнтуючись на власні моральні

Таблиця 2

Відсоткові значення представленості основних моральних категорій у молоді

Моральна категорія	Доля відповідей (%)	Моральна категорія	Доля відповідей (%)
Добро і зло	74,5	Гідність	6,4
Любов	48,9	Чесність	2,1
Справедливість	61,7	Рівність	2,1
Свобода	42,6	Обов'язок	8,5
Честь	8,5	Стриманість	2,1
Совість, сором	17	Відвага	4,2
Порядність	4,2	Прощення	2,1
Патріотизм	6,4	Моральні вчинки	4,2

принципи [8]. На жаль, в нашому дослідженні частка таких осіб була незначною, що говорить про недостатній рівень моральної зрілості молоді.

Також незначно, але представлені чисто етичні категорії, які спрямовані на уважне ставлення до інших, наприклад, «Порядність», «Прощення», «Рівність». Їх згадують лише 2%-4 % опитаних. Таким чином семантика уявлень про мораль відображає досить типове для суспільства уявлення про мораль, де в першу чергу згадується добро і зло, справедливість, але в той же час присутні специфічні для даного віку категорії, зокрема – свобода дій, любов, рівність.

На наступному етапі нашого дослідження ми провели систематизацію і порівняння рис особистості, які в уявленні молоді свідчать про високу або низьку моральність особистості. Було виділено надзвичайно багато якостей, в позитивному вимірі – 61, а в негативному – 46 позицій. Звичайно, вони мають різну частоту представленості. Також для зручності ми представили їх як антоніми, звичайно, де це було можливо. Деякі показники були згруповані у фактори, бо мали високу семантичну схожість. Загалом опитувані могли вказувати декілька категорій, тому загальна сума більша за 100%.

Як видно з таблиці 3, в структурі уявлень про моральні якості існують чіткі якості-антагоністи, але не всі вони отримують пропорційне представлення, тобто виділяючи якусь якість в позитивному пункті, опитаний не завжди включав її в негативний пункт в наступному запитанні і навпаки. Бували випадки, коли у жодного опитаного не зустрічали пари-антоніма до вказаних характеристик.

Максимальну представленість в смисловій сфері особистості займають асоціації мораль-

них рис доброти і ворожості, агресії. В цілому це збігається з загальними моральними категоріями – добра і зла. При чому негативний бік більш важливий для молоді. Про зло згадує майже 90% опитаних. Наступним за значущістю є поняття чесності і брехливості, відповідно молодь дуже цінує щирі взаємовідносини, їй важливі міжособистісні відносини.

Майже третина опитаних асоціює мораль з емпатичністю-черствістю, при чому ті, хто вказував ці якості приводять цю антагоністичну паралель – вказуючи позитивну якість, в наступному питанні згадують і його протилежність, що свідчить про усвідомлений його вибір. Практично ту ж саму третину виборів має категорія «Тактовність, вихованість» і «Грубість, невихованість». Трохи менше представлені категорії «Повага-Неповага» та «Безкорисливість-Корисливість». Практично всі ці категорії є суспільно орієнтованими, тобто в основному відображають суспільну взаємодію, а не персональний духовний розвиток. Певні категорії мають достатньо суттєву диспропорцію у представленості обох полюсів. До таких відносяться «Альтруїзм-Егоїзм», «Щедрість-Жадібність», «Відвага-Боягузтво».

Значні розходження ми вже пояснювали низькою усвідомленістю або дуже індивідуальним трактуванням, коли паралелі між цими полярними якостями не проводяться, і згадуючи про позитивну характеристику як важливу для себе, особистість не згадує про її негативний полюс.

Крім полярних характеристик зустрічаються категорії, які взагалі не мають антагоніста. Серед таких, наприклад, порядність (14,9%), відповідальність (28,9%), справедливість (15,6%), акуратність (12,1 %). Окремі респонденти також вказують наступні позитивні моральні якості: рішучість, самоповага, гід-

Таблиця 3

Моральні поняття: пари-антагоністи

Позитивні моральні категорії	Доля вибірки (%)	Негативні моральні категорії	Доля вибірки (%)
Чесність, щирість	55,3	Лицемірство, брехливість	36,2
Емпатія, співчуття	34,04	Черствість, байдужість	27,7
Доброзичливість, доброта, гуманність, милосердя	55,3	Ворожість, злопам'ятність, заздрість, агресивність, жорстокість	89,3
Толерантність	23,4	Мстивість, нетерпимість	6,4
Альтруїзм	4,3	Егоїзм, нарцисизм	25,5
Принциповість	4,3	Безпринципність	14,9
Безкорисливість	17,02	Корисливість	12,8
Совісність	6,4	Безсоромність	12,8
Тактовність, ввічливість, вихованість, культура	38,3	Грубість, невихованість, лайливість, нахабство	27,7
Повага	21,3	Неповага	14,9
Щедрість	4,3	Жадібність	10,6
Відвага	14,9	Боягузтво	2,13

ність, розум, організованість і педантичність, вірність, любов до тварин, неупередженість і навіть впертість. Також представлені корисні для соціуму дисциплінованість, працьовитість, прагнення захищати слабших, скромність.

Серед негативних характеристик також є ті, які не отримали пари, але через загальну меншу кількість негативних моральних категорій, перелік цей значно коротший. Він включає: хвастливість, розпусту, підлість, схильність до злочинів, негативізм, відсутність страху і навіть вживання нецензурних слів і поганих настроїв. Звичайно, деякі характеристики не можна вважати показниками зрілої моральної свідомості, бо їх важко назвати загально прийнятими аморальними якостями, але їх кількість не перевищує 2-3% у загальній масі виборів.

Ж. Юзвак в своїх дослідженнях, що стосуються етнічної специфіки морального виховання українців, вважає, що основою національної духовності українського народу була релігія. Духовні інституції мали значний вплив на підростаюче покоління, виховуючи покірність догмам і повагу до старших і традицій сім'ї і нації. Але натепер наше дослідження доводить, що дана сфера впливу практично не присутня в моральній свідомості молоді. В переліку моральних якостей, що є важливим, цінності релігійні практично відсутні, а згадки про духовний розвиток присутні лише фрагментарно [11].

Цікаво буде порівняти отримані дані з подібним дослідженням О.С. Овакімяна, який теж досліджував моральну свідомість студентів [5]. В дослідженні 10-річної давнини молодь також демонструвала достатньо високі оцінки своєї моральності. Можливо, в цьому як раз і закладений конфлікт поколінь, коли молоді люди завищують оцінку власного морального рівня, а люди старшого віку – занижують, бо при зміні цінностей сприймають це як падіння моральної культури. Автор дослідження не виявив серйозних відхилень в уявленнях про мораль у молодого покоління. Вони так само засуджували брехню, розпусту, крадіжки і агресію. Схоже, що загальні моральні принципи мають значну інертність в плані трансформацій у суспільстві, але в той же час їх динамічність виявляється у індивідуальному трактуванні тої чи іншої норми. Наприклад, який вчинок вважати проявом щедрості, справедливості або милосердя, кожна людина вирішує досить індивідуально.

Серед цінних моральних якостей 32 % опитаних виділяли дисциплінованість, що до речі значно вище, ніж зараз. Для порівняння в нашому дослідженні це лише 4,2 %. Однак певні категорії залишились так само актуальними, наприклад, свобода (31%), вольові якості (31%), патріотизм (8,7%) тут спостерігається та сама характерна для юнацтва тенденція до емансипації.

Таким чином, дане дослідження показало, що особи юнацького віку мають досить усвідомлене уявлення про мораль і її складники, розуміють і знають загальноприйнятні визначення моралі, але не демонструють достатньо високого рівня моральної зрілості, також моральні норми відображають прагнення до емансипації молодого покоління. Опитані мають типові уявлення про мораль як протиставлення Добра і Зла, в їх розумінні мораль превалюють категорії, пов'язані з людськими взаємовідносинами, наприклад, «Доброзичливість», «Емпатія», «Альтруїзм». Також молодь визначає мораль як соціальне утворення, але має дещо абстрактне розуміння її суті, часто не проводячи паралелі між власними переконаннями і суспільними моральними нормами. Перспективами подальших досліджень є виявлення рушійних сил формування і функціонування моральної свідомості, причини аморальних вчинків, розробка шляхів покращення рівня розвитку моральної свідомості у молодого покоління, зокрема використання морально-етичних принципів і норм у повсякденній поведінці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: [науково-методичний посібник]. К.: ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Молодиченко В. Свобода волі як підґрунтя морального вибору особистості. Філософські обрії. 2010. № 23. С. 174-186.
3. Момот Т. Трансформація морально-ціннісних орієнтацій сільської молоді в умовах сучасного міста. Народознавчі зошити 4 (112). 2013. С. 623-628.
4. Морозов А.Ю. Етико-метафізичні аспекти інтуїтивного морального досвіду. Етико-естетичні виміри життя. № 29. 2013. С. 259-274.
5. Овакімян О.С. Морально-нравственный облик современного студента: социологический анализ. Вип. 172. Т. 184. 2012. С. 34-37.
6. Павелків Р. Структура, зміст та детермінанти морального розвитку особистості: ретроспекція та перспективи. Інноватика у вихованні. Вип. 1. 2015. С. 24-38.
7. Рик С. Психолінгвістичні особливості формування моральних суджень. Психолінгвістика. 2009. № 4 (13). С. 90-98.
8. Рубан А.О. Формування моральної особистості в суспільно-політичному житті. Наукові записки НаУКМА. Т. 140. Теорія та історія культури. Вип. 8(140). 2013. С. 25-28.
9. Тітарчук О. Етика, мораль, моральність: етимологія та співвідношення понять. Наукові записки. Серія "філософія". Випуск 9. С. 175-184.
10. Турко І.Б., Калініна І.С., Пеленьо І.А., Бенч О.О., Куляба О.В. Формування моральної свідомості майбутніх фахівців. Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. Т. 13 № 3(49). 2011. С. 302-306.
11. Юзвак Ж. М. Духовність як психологічний феномен: структура та чинники розвитку. Філософська думка. 1999. № 5. С. 139-150.